

Ewa SZADY

WYKORZYSTANIE TERENÓW LIKWIDOWANYCH KOPALŃ W OPINIACH GÓRNIKÓW

Streszczenie. Badania socjologiczne powinny poprzedzać przekształcenia terenów likwidowanych zakładów przemysłowych. Badania te pomogą uwzględnić interesy zwalnianej załogi i potrzeby mieszkańców budynków sąsiadujących z zamkniętym przedsiębiorstwem produkcyjnym.

Sondaż socjologiczny przeprowadzony w wybranych kopalniach węgla kamiennego przybliżył poglądy górników na temat przekwalifikowania pracowników i zmiany miejsca zatrudnienia oraz możliwości innego użytkowania terenów i obiektów kopalni.

Na podstawie wykonanych badań stwierdzono, że dla ożywienia i integracji lokalnej społeczności nieodzowne jest odtworzenie przestrzeni pracy na miejscu kopalń kończących działalność wydobywczą.

TAKING ADVANTAGE OF LIQUIDATED COAL MINES' AREAS IN MINNERS' OPINIONS

Summary. New investments on liquidated industrial plants' sites should be preceded with sociologic research. Such research may consider interests of fired employees and requirements of inhabitants living in dwellings neighbouring with closed manufacturing enterprise.

Sociologic investigation carried in selected coal mines made closer miner views of employees qualification and work place changes, and of possibilities of different usage of mine's facilities and areas.

Basing on carried research results found that for revitalisation and integration of local community regeneration of work space in a place of coal mines which end operation is indispensable.

AUSNUTZUNG DER GELÄNDE VON DEN LIQUIDIERTEN GRUBEN IN DEN MEINUNGEN DER BERGMÄNNER

Zusammenfassung. Umwandlungen von Gebieten liquidierteter Industrieanlagen, sollen soziologische Untersuchungen vorausgehen. Nachforschungen würden der Berücksichtigung von Interessen entlassener Belegschaften, zugleich Bedürfnissen von Bewohnern der in der

Nachbarschaft stillgelegter Betriebe georteten Wohnhäuser, gute Dienste leisten.

Die in einer Auswahl von Steinkohlenbergwerken durchgeführten Meinungssongierungen, haben bereits vorliegende Ansichten der Bergleute hinsichtlich Umschulung, Änderung des Beschäftigungsortes, sowie zukünftliche Nutzung der Bergwerkgelände und -objekte, ermitteln können.

Aufgrund vollzogener Nachforschungen ist festgestellt worden, daß für die Belebung und Integration der dortigen Gessellschaft, eine erneute Herstellung des Beschäftigungsmilieus anstelle der den Abbau stillstellenden Bergwerke, als eine unabdingbare Maßnahme betrachtet werden muß.

Politykę socjalną wspomóc mogą badania preferencji górników w wyborze nowego miejsca pracy. Wybór ten często wiąże się z sytuacją rodzinną pracowników i miejscem zamieszkania. Również społeczność lokalna rejonu lokalizacji kopalń deklaruje chęć pracy w przedsiębiorstwach produkcyjnych tworzonych na terenie zakładów wydobywczych, tłumacząc to dostępnością komunikacyjną.

Sondaż socjologiczny zainspirowany został hipotezą badawczą zakładającą, że kopalnia stanowiąc element zespalający dzielnicę może być przekształcona w sposób zapewniający kontynuację tych wartości, które dalej będą utrzymywać więź społeczną i przestrzenną na wyodrębnionym terytorium. Hipoteza ta przyjmuje, że istnieje wyraźny związek między zachowaniem się człowieka a jego społecznym i przestrzennym otoczeniem. Możemy za J. Wiench powtórzyć: „Relacja między człowiekiem a przestrzenią ujmowana jest w sprzężeniu zwrotnym, gdyż z jednej strony wiele zjawisk społecznych ma swój przestrzenny wyraz, a tym samym wpływ na kształt przestrzeni, z drugiej strony wzory zagospodarowania przestrzennego i proces kształtowania to bardzo ważny zespół czynników warunkujących istotę i przebieg wielu zjawisk społecznych. (...) Przestrzeń należy zatem ujmować w kategoriach znaczeń, jakie ma ona dla człowieka. Gęste nasycenie wartościami kulturowymi wywołuje wśród członków danej społeczności silny efekt identyfikacji. Stwierdzenie słabego wartościowania przez ludność użytkowanej przestrzeni powinno sygnalizować pracom planistycznym konieczność położenia większego nacisku na zagadnienie strukturalizacji przestrzeni z poszanowaniem fragmentów miasta, które najsilniej zaznaczają się w świadomości”.¹

¹ Por. J. Wiench: Badania socjologiczne związane z planowaniem przestrzennym. Człowiek i Środowisko 1988 nr 3.

Można wyodrębnić zjawisko integracji czy identyfikacji z miejscem zamieszkania. Czy w równym stopniu występuje zjawisko silnego związku z miejscem pracy? Przywiązanie do wykonywanej pracy uświadamiane jest zazwyczaj w obliczu niebezpieczeństwa jej utraty. Może się łączyć z „uczuciem oporu pracowników wobec zmian, jeżeli te zmiany jako skutek innowacji nie zostały właściwie przygotowane”. Współczynnik oporu wobec zmian sformułowany przez A.S. Judsona zbudowany jest na relacji: lęk przed każdą zmianą – osobiste poczucie bezpieczeństwa. Kluczowe znaczenie mają poczucie bezpieczeństwa i uprzednie wytworzenie nastawienia na zmiany. (...) Możliwości pokonywania oporu wobec wdrażanych innowacji są związane ze sposobem wprowadzania zmiany”.² Badania socjologiczne prowadzone pod kierunkiem W. Jachera dotyczyły wprowadzenia zmian systemu pracy w górnictwie, ale wnioski z tych badań można odnieść do zmian w ogóle, a więc do przebudowy terenów kopalnianych. W konkluzji badań stwierdzono, że aby przeobrażenia w górnictwie „spotkały się z pozytywnymi postawami górników, należy spełnić przynajmniej następujące warunki:

- innowacje, zwłaszcza organizacyjne, muszą respektować wzory kulturowe życia rodzinnego i osobistego górników,
- należy się liczyć z opinią górników na temat wdrażanych innowacji w celu uniknięcia poczucia narzucania zmian”.

Ludzie, którzy są przeświadczeni, że ich losy znajdują się w cudzym ręku, na co nie mają wpływu, skłonni są do przejawiania lęku i postaw agresywnych. „Stosunek do pracy jest efektem szerszych uwarunkowań niż te, które chcielibyśmy odkrywać w społeczno–materialnych cechach zakładu i stanowiska pracy. Pracę postrzega się przez jej związek z całością życia codziennego”.³

Likwidacja dużego zakładu pracy to przede wszystkim problem społeczny, którego skutki odczuje cała dzielnica kopalniana. Badania⁴ miały dostarczyć informacji na temat:

- struktury wieku i stażu pracy górników z myślą o możliwościach ich przekwalifikowania,
- struktury wykształcenia w aspekcie zatrudnienia górników w innych zakładach przemysłowych,
- miejsca zamieszkania w relacji dom – kopalnia,

² Por. W. Jacher: Socjologiczne uwarunkowania wprowadzania innowacji w systemie społecznym przedsiębiorstwa [w:] Analiza struktur i zachowań w przedsiębiorstwie. Praca zbiorowa UŚ Katowice 1991.

³ Por. A. Bartoszek: Geneza potrzeb i wartości oraz ich użyteczność w badaniach stosunku do pracy [w:] Metodologiczne problemy socjologii pracy pod red. W. Jachera, UŚ Katowice 1987.

⁴ Badania socjologiczne konsultowane były przez prof. dr hab. Władysława Jachera w ramach pracy „Społeczno–przestrzenne uwarunkowania przekształceń terenów górniczych”.

- stanu cywilnego i sytuacji rodzinnej jako elementów mających wpływ na stabilizację załogi.

Badania miały również ułatwić poznanie opinii górników:

- o rodzaju preferowanych zakładów przemysłowych,
- o charakterze kwalifikacji, jakie zamierzają zdobyć,
- o pożądanym dla uzyskania wyższych kwalifikacji, zmianach programowych szkół górniczych,
- o możliwościach innego użytkowania terenów kopalnianych i przydatności obiektów dla nowych funkcji,
- o stosunku górników do pracy w danej kopalni, w danym miejscu, w tym mieście.

Przed wykonaniem badań przeprowadzono sondaż środowiska górniczego w celu ustalenia pytań ankiety. Opracowano kwestionariusz ankiety dla górników wybranych kopalń oraz kwestionariusz wywiadu dla mieszkańców sąsiadujących z kopalnią budynków. Badaniom empirycznym poddano niewielką grupę pracowników kopalni. Nie była to próbka reprezentatywna - obejmowała liczbę pracowników kilkakrotnie mniejszą niż próba celowa, która stanowić powinna co najmniej 7% całej załogi.

Zaplanowano 80 wywiadów w każdej kopalni, bo we wstępnych ustaleniach kopalnie wyraziły zgodę na taką liczbę ankietowanych. Łącznie opracowano 144 kwestionariusze ankiet.

Pytania ankiety miały odzwierciedlać założenia badań, które przyjmowały, że:

- istnieje zależność między wiekiem, stażem pracy a podatnością na przekwalifikowanie się pracowników,
- przywiązanie emocjonalne do wykonywanego zawodu czy miejsca pracy, bądź lęk przed zmianą sprawi, iż górnicy zgodzą się na daleki dojazd czy przeprowadzkę, po to aby pracować w kopalni,
- rodząca się samodzielność w organizowaniu sobie zatrudnienia sprzyjać będzie inicjatywie, przedsiębiorczości i co się z tym wiąże prowadzi do zmiany poziomu i rodzaju kwalifikacji,
- jednostka kopalniano-osiedleńcza w ciągu długiego okresu rozwoju zakładu wydobywczego wytworzyła społeczną i przestrzenną strukturę identyfikującą wyodrębnione fragmenty miasta. Poznanie kodu znaczeń autonomicznych części miasta i ich twórcza kontynuacja zapewni dzielnicę harmonijny rozwój,
- brak możliwości zmiany mieszkania czy utożsamianie się z miejscem zamieszkania wywrze presję na tworzenie nowych zakładów na powierzchni kopalni gwarantujących zatrudnienie zwolnionych górników.

Celem ankiety było również poznanie opinii górników na temat wykorzystania terenów kopalni, możliwości adaptacji obiektów, użytkowania wyrobisk itp. Zakładano, że długoletni pracownicy zakładu najlepiej orientują się, na co można przeznaczyć budynki i elementy wyposażenia kopalni.

Tematycznie pytania grupowały się wokół zagadnień:

- zmiany miejsca pracy i zmiany kwalifikacji,
- możliwości innego użytkowania terenów i obiektów kopalni,
- waloryzacji miejsc zamieszkania i miejsca pracy.

Interesowało nas również spojrzenie mieszkańca (sąsiadujących z kopalnią budynków) na teren kopalni i opinia mieszkańców o możliwościach innego wykorzystania kopalni. Mieszkańcy dokonywali oceny walorów miejsca zamieszkania, omawiali cechy dobrych i złych osiedli mieszkaniowych i wypowiedzieli się na temat korzyści i niekorzyści ewentualnej likwidacji kopalni. W ten sposób przebadano kilkadziesiąt rodzin zamieszkałych obok kopalń: Katowice, Kleofas, Gliwice, Pstrowski, Halemba i Bolesław Śmiały. Wybierano do badań budynki położone najbliżej kopalni i mieszkania, z których okien rozciągał się widok na teren kopalni.

Kryteriami wyboru kopalń do badań były:

- usytuowanie kopalni w przestrzeni miejskiej,
- prognozy górnicze rozwoju lub zaniku kopalni,
- liczba zatrudnionych i miejsce ich zamieszkania,
- wartości architektoniczne układu przestrzennego kopalni.

Ostatecznie, po uzgodnieniu z kopalniami, do badań ankietowych wytypowano:

- kopalnię Katowice usytuowaną w centrum miasta,
- kopalnię Kleofas usytuowaną w peryferyjnej dzielnicy mieszkaniowej,
- kopalnię Gliwice usytuowaną w dzielnicy przemysłowej.

W badanych kopalniach w 1991 roku zatrudnionych było 13 387 osób, w tym w kopalni Katowice 3395 osób, w kopalni Kleofas 4586, a w kopalni Gliwice 5406 osób.

CHARAKTERYSTYKA I WYNIKI BADAŃ

Respondentami byli niemal wyłącznie mężczyźni. Ich wiek znacznie różni się od badanej zbiorowości. Połowa badanej grupy – to ludzie pomiędzy 25 a 35 rokiem życia. Liczną była grupa osób starszych (46%), co pozwala sądzić, że są to osoby dobrze poinformowane o wszystkich sprawach dotyczących górnictwa. Badana grupa pracowników odznaczała się wysokimi kwalifikacjami zawodowymi, aż 28% badanych miało wykształcenie wyższe, a 46% wykształcenie średnie. Większość badanych (60%) – to pracownicy zatrudnieni w oddziałach dołowych, w tym 25% w oddziałach wydobywczych.

Odpowiadając na pytanie, w jakim zakładzie pracy górnicy chcieliby pracować, gdyby okazało się, że kopalnia nie może ich dłużej zatrudniać, około 18% badanych wybrało sąsiedni zakład wydobywczy. Większość badanych pracowników uważała, że dalej będzie pracować w przemyśle. Preferowano zatrudnienie w przemyśle maszyn i urządzeń górniczych, w przemyśle elektronicz-

nym, w przemyśle budowlanym. Zdecydowanie rzadziej w koksowni, elektrowni czy hucie. Natomiast często wymieniano jako przyszłe miejsce pracy handel, usługi, własne przedsiębiorstwo produkcyjne, szkolnictwo. Jako najbliższy wykonywanej pracy wymieniany był przemysł maszynowy, energetyczny, metalurgiczny.

Sytuacja w GOP jest korzystniejsza niż w zagłębiach wyłącznie wydobywczych. Przemysł górnośląski wymaga restrukturyzacji, ale jest w stanie wchłonąć część zwolnionych pracowników kopalń. Należałoby oprócz centralnie podejmowanych akcji i pośrednictwa biur pracy rozeznaczyć potrzeby kadrowe pobliskich zakładów i ukierunkować restrukturyzację tych zakładów, tak aby posiadały dodatkowe miejsca pracy. Przeniesienia lokalne, nie zakłócające dotychczasowych układów: miejsce pracy – miejsce zamieszkania, będą chętniej przyjmowane przez zwalnianych górników. Wymaga to studiów lokalnych powiązań i terytorialnych uwarunkowań.

Kopalnia nie jest pożądanym miejscem przyszłej pracy. Opinie te potwierdzają również inne badania. Obserwuje się niski stopień identyfikacji z zawodem i zakładem pracy.⁵

Większość respondentów zdecydowałaby się na dodatkowe kursy szkoleniowe (78%), głównie w dziedzinach: mechanika, automatyka, odnowa środowiska. Wymieniono także kursy językowe, handlowe, menedżerskie. Deklarowana dążność do podwyższenia kwalifikacji⁶ dobrze świadczy o aspiracjach górniczej społeczności, jak również przesądza o powodzeniu akcji przystosowania do innej pracy. Przeważająca część badanych uważała, że długi staż pracy w kopalni utrudnia przeniesienie się do innego zakładu produkcyjnego. Warto tę opinię porównać ze strukturą stażu pracy całej załogi. W 1991 roku w kopalni Katowice dwudziestokilkuletni staż pracy miało 19% zatrudnionych, w kopalni Gliwice 17% zatrudnionych, a w kopalni Kleofas 30% zatrudnionych.⁷

Najtrudniejsza wydawała się grupa pytań dotyczących przyszłego wykorzystania terenów kopalnianych. Część respondentów była zdania, że obiekty kopalniane należy wyburzyć, usunąć ślady kopalni i na jej miejscu projektować nowe inwestycje. Byli przeciwni użytkowaniu wyrobisk kopalnianych i wód dołowych. Większość jednak proponowała adaptację, chociaż bardzo rzadko dokonywano pozytywnej oceny budynków kopalnianych. Teren wyeksploatowanej kopalni proponowano przeznaczyć na:

⁵ B. Klimiński w pracy „Hierarchia wartości i postawy górników wobec pracy” przytacza, że 40% pracowników nie wybrałoby swego zawodu, gdyby jeszcze raz mogli wybierać, a jedynie 32% badanych zdecydowałoby się wybrać po raz wtóry swoją kopalnię jako miejsce pracy, str. 129.

⁶ Warto podkreślić, że w kopalni Katowice 3/4 respondentów posiadało jedynie wykształcenie podstawowe lub zawodowe.

⁷ Charakterystyka struktury zatrudnienia w kopalniach węgla kamiennego. Zespół Infrastruktury Pracowniczej Państwowej Agencji Węgla Kamiennego – S.A. Katowice 1991.

- zakłady przemysłowe,
- zakłady przemysłowe i bazy,
- bazy budowlano–remontowe.

Łącznie 50% badanych uważa, że tereny przemysłu zajmowane powinny być przez przemysł lub składy i bazy, ponieważ te funkcje najlepiej wykorzystają przemysłowe wyposażenie oraz infrastrukturę techniczną i transportową likwidowanego zakładu. Często łączono funkcje proponując na przykład;

- zakłady przemysłowe, bazy, składy i zieleni,
- zakłady przemysłowe, bazy, instytucje usługowe,
- bazy i instytucje usługowe,
- bazy, instytucje usługowe i zieleni,
- bazy, instytucje usługowe i zespoły sportowe.

Wraz z osobami, które proponowały przeznaczenie terenu kopalni na przemysł i składy, 75% ankietowanych uważa, że należy utrzymać ewentualnie zmodernizować obecną strukturę dzielnic przemysłowych.

Wybór funkcji przemysłu na miejscu kopalni podyktowany być może lękiem przed bezrobociem. Zakład przemysłowy utożsamiany jest z miejscem pracy dla wielu osób. Zmiana zastanego układu może więc spotkać się z oporem środowiska technicznego i utrudnić przebudowę struktury funkcjonalnej GOP. Jedynie 20% badanych postulowało funkcje usługowe, kulturalne i zieleni jako wyłączne wykorzystanie kopalni.

Budynki cechowni, łaźni, biur proponowano przeznaczyć na różnorodne funkcje. Kotłownie i siłownie postulowano zaadaptować zgodnie z przeznaczeniem. Wieże wyciągowe zazwyczaj radzono zdemontować, a sortownie, zakład przeróbczy wykorzystać na magazyny, składy. Trzeba pamiętać, że badane kopalnie były odmiennie zagospodarowane i zabudowane różnymi obiektami. Stąd zrozumiała jest duża rozmaitość programów wykorzystania, zwłaszcza w odniesieniu do grupy I (cechownie, łaźnie, biura) najłatwiej ulegającej przekształceniom.

Tak więc w budynkach cechowni, łaźni, biur proponowano:

- zespoły sportowe, baseny, sale gimnastyczne,
- kino, kaplicę, sale wystawowe, salon gry, kotłownię,
- sklepy, hale targowe, hurtownie, bank, usługi,
- łaźnie miejskie,
- magazyny, składy, bazy remontowe,
- hale fabryczne,
- mieszkania.

Pytanie o możliwość wprowadzenia do budynku cechowni funkcji teatru, sali wystawowej skomentowane zostało przez jednego z respondentów słowami: „dla chcącego nic trudnego”, a inny powiedział: „ze sportu, teatru człowiek pracy nie wyżyje”. Większość badanych uważała taką adaptację za możliwą, aczkolwiek podkreślała raczej salę wystawową w cechowni i handel w siłowni.

Wśród wymienionych funkcji znalazły się: usługi, handel, hurtownie, magazyny, biura, mieszkania.

Kotłownie postulowano zmodernizować na potrzeby osiedli mieszkaniowych lub zakładów produkcyjnych tworzonych na miejscu kopalń. Jest to zgodne z dotychczasową praktyką. Kotłownie kopalniane ogrzewają sąsiadujące osiedla i obiekty użyteczności publicznej, a często dostarczają ciepłej wody użytkowej. Kotłownie i siłownie kopalniane uzupełniać miały sieć energetyczną miasta.

W dużych halach kotłowni proponowano umieścić basen, na co wpływ wywarła, zapewne, udana adaptacja starej sprężarkowni w dawnej kopalni Eminencja na pływalnię z sauną. Duże przestrzenie wydawały się odpowiednie dla baz budowlanych, hurtowni, warsztatów szkoleniowych.

Ciekawe było wykorzystanie wież wyciągowych, bowiem należą one do obiektów identyfikujących kopalnie, a więc świadczących o przemysłowej historii regionu. Większość badanych radziła je zdemontować i odzyskać złom. Proponowano również niekonwencjonalne wykorzystanie jako: wież obserwacyjnych – punktów widokowych, wież transportujących towar w magazynach; wież spadochronowych, ale również stacje radio–telewizyjne, a nawet elektrownie wiatrowe. Postulowano utworzenie muzeum techniki górniczej w wieży wyciągowej.

Najtrudniej wydaje się adaptować ogromne kubatury zakładu przerobczego o specyficznej technologii. Obok dużej liczby zwolenników wyburzenia tych obiektów, zdarzały się propozycje wykorzystania. Postulowano zmianę sortowni na składy, magazyny, wielopoziomowe garaże, zakłady przerobcze typu „Haldex” lub przemiał żwiru i kamienia na materiały budowlane, cegielnie, zakłady przemysłowe o produkcji wielkoseryjnej, wykorzystujące transport kolejowy, a nawet baseny i hale sportowe.

Zaskakujące, że pomimo długiego stażu pracy starszych górników (a tacy przeważali wśród badanych) rzadki był emocjonalny stosunek do obiektów kopalnianych. Na pytanie, które budynki najbardziej się podobają, najczęściej odpowiadano, że żadne. Tłumaczyć to można przekonaniem pracowników, że ładne są wyłącznie rzeczy nowoczesne, nowe, czyste. Niuanse stylów architektonicznych, harmonia proporcji i zróżnicowanie detalu architektonicznego przez ogół zatrudnionych są niezauważane. Jest to zrozumiałe. Kopalnia jest miejscem pracy i to głównie pod ziemią, nie ma czasu ani ochoty na ocenę wartości budownictwa na powierzchni. Podobnie zachowują się mieszkańcy zabytkowych miast; spiesząc się do codziennych zajęć nie kontemplują piękna mijanych kamienic. Niedocenianie walorów budynków kopalnianych wskazuje na brak właściwej socjalizacji, wykształcenia nawyków dostrzegania piękna czy krytykowania szpetoty, niewyrobiaenia dobrego smaku, który pozwala reagować na przejawy niszczenia dóbr kultury i każe je chronić. Wymaga to działań informacyjno-szkoleniowych nie tylko na terenie kopalni, ale również

w prasie codziennej, programach telewizji regionalnej, ustaleniach samorządu lokalnego. Wymaga dbałości o każde pomieszczenie, każdy budynek, każdy skrawek terenu. Jasne, że najstarsze budynki bez względu na walory estetyczne są najczęściej w najgorszym stanie technicznym i ustępują standardem obecnie budowanym. Liczne przeróbki, dobudówki, rurociągi i kable szpecą ich ściany, zrażając do rozmyślenia o urodzie. O nastawieniu górników („tu się ma pracować a nie podziwiać”) świadczy wypowiedź, że najbardziej podobają się budynki wczasowe.

Opinie górników o miejscu zamieszkania miały informować o liczbie osób, które niechętnie zgodzą się na przeprowadzkę, bo im odpowiada posiadane mieszkanie, jak również wskazać wady dzielnic mieszkaniowych. Ważne były preferencje górników w uznaniu dzielnicy za dobrą lub złą. Najbardziej dokuźliwy był bałagan, brud, brak zieleni, zła komunikacja. Wszyscy pracownicy narzekali na zatrucie środowiska podając go jako główny powód ewentualnego opuszczenia Górnego Śląska. Górnicy preferowali mieszkania położone niedaleko kopalni. Chętnie pracowaliby w zakładach powstałych na terenie byłych kopalń ze względu na eliminację kłopotliwych dojazdów.

Pracownicy kopalni wykorzystanie powierzchni zakładu wydobywczego rozpatrywali przez pryzmat pracy, którą trzeba posiadać, mieszkańcy okolicznych budynków cenili spokojne sąsiedztwo i udogodnienia w osiedlu. Stąd najczęściej w opinii mieszkańców tereny zamierzających kopalń należało przeznaczyć na budynki mieszkaniowe, zielen, infrastrukturę społeczną.

Pomimo że ankietowani mieszkańcy żyli w budynkach położonych najbliżej ogrodzenia kopalni, nie narzekali na uciążliwość zakładu wydobywczego. Jednakże nie widziano korzyści z sąsiedztwa kopalni, poza sporadycznymi przypadkami korzystania z kopalnianej kotłowni.

Zgadzano się, że kopalnia może być elementem spajającym dzielnicę, ale dla większości mieszkańców okolicznych budynków krajobraz przemysłowy był przykry.

Charakterystyczne, że na tereny kopalni usytuowanych w centralnych częściach GOP mieszkańcy chętnie wprowadzali funkcje mieszkań, zieleni, usług, zdecydowanie rzadziej godząc się na sąsiedztwo nowego zakładu przemysłowego. Natomiast kopalnie położone na obrzeżu aglomeracji chętniej zamieniano na funkcje przemysłowe, utożsamiając je z licznymi miejscami pracy.

W kopalni Katowice i kopalni Kleofas ankietowani pracownicy mieszkali w sąsiednich osiedlach, o czym informowały wielkości dojścia pieszo (5 – 30 minut). Część pracowników dojeżdżała autobusem, tramwajem, pociągiem lub samochodem. Dojazd trwał od 15 do 40 minut, najczęściej 30 minut. Kopalnie: Katowice i Kleofas nie prowadziły przewozu pracowników autobusami zakładowymi. Wyniki przeprowadzonych badań są zgodne z wnioskami z analiz przeprowadzonych w 1989 roku, które wykazały, że aż dla 60% badanych

(badaniami objęto 720 górników dołowych) bliskość miejsca zamieszkania była czynnikiem decydującym o podjęciu pracy w konkretnej kopalni.⁸ Można wnioskować, że badana część załogi należała do zasiedziałych mieszkańców i będzie się żywotnie interesować przeszłością dzielnicy kopalnianej.

Za pracą w tym samym miejscu nawet gdyby nie było tam kopalni opowiedziało się 58% badanych. Potwierdza to słuszność podjęcia działalności produkcyjnej, handlowej lub usługowej w obiektach kopalnianych i zapewnienia miejsc pracy byłym pracownikom kopalni lub zagrożonym zwolnieniem z pracy.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Górnictwo węglowe należy do przemysłów, które będą ograniczane w związku z nowym modelem gospodarki narodowej. Ustępowanie tego przemysłu wymuszane jest wyczerpywaniem się łatwo dostępnych złóż węgla. Likwidacja kopalń wywołuje wiele problemów społecznych. Szczególnie trudne są zagadnienia społeczne wynikające z konieczności zwolnienia lub przekwalifikowania tysięcy górników. Politykę socjalną wspomóc mogą badania preferencji górników w wyborze nowego miejsca pracy. Wybór ten często wiąże się z sytuacją rodzinną pracownika i miejscem zamieszkania.

Wykonany sondaż socjologiczny przekonuje, że jedynie co piąty badany pracownik kopalni deklaruje chęć dalszej pracy w innej kopalni. Zdecydowana większość respondentów zamierza szukać zatrudnienia w przemyśle, zwłaszcza w przemyśle maszynowym. Ostrożnie wobec tego należy podchodzić do planów administracyjnego przesunięcia zwolnionych górników do pracy w innej kopalni. Konieczne jest jak najszybsze rozeznanie, które zakłady usytuowane w pobliżu kopalni mogą zatrudnić dodatkowych pracowników, w jaki sposób należy rozbudowywać sąsiadujące zakłady i czy jest to gospodarczo uzasadnione. Tworzenie zakładów produkcyjnych na miejscu ustępujących kopalń wymaga działalności informacyjnej, której celem jest zachęcenie górników do podjęcia w nich pracy.

Większość badanych górników zdecydowałaby się na dodatkowe kursy szkoleniowe, głównie w dziedzinach mechanika, automatyka. Gorliwość, z jaką pracownicy chcieliby się dokształcać napawa optymizmem i przekonuje, że przemiany w górnictwie będą ważnym elementem przebudowy społeczno-kulturowej Górnego Śląska.

Przeważająca część badanych uważała, że długi staż pracy w kopalni utrudnia przeniesienie się do innego zakładu. Uzasadnia to przyjęcie szerokiego wachlarza osłon socjalnych dla długoletnich pracowników (wcześniejsze eme-

8 B. Klimiński w pracy „Hierarchia wartości i postawy górników wobec pracy”, str. 124.

rytury, płatne urlopy itp.) z powodzeniem stosowanych w restrukturyzowanych, zagranicznych zagłębiach węglowych.

Najwięcej kontrowersji wywoływało przyszłe wykorzystanie terenów kopalnianych. Część respondentów była zdania, że obiekty kopalniane należy wyburzyć, bo nie przedstawiają żadnej wartości. Większość jednak proponowała adaptację, chociaż bardzo rzadko dokonywano pozytywnej oceny budynków kopalnianych.

Duża liczba respondentów postulowała tereny kopalni przeznaczyć na przemysł, składy i bazy, ponieważ te funkcje najlepiej wykorzystują trwałe majątki zakładu. Zamiana terenów przemysłowych na inne funkcje jest niepopularna i może napotkać opór środowiska technicznego.

Kopalnia spełniała rolę przemysłowotwórczą koncentrując zakłady produkcyjne, spełniała rolę miastotwórczą urbanizując sąsiednie tereny, w końcu spełniała również rolę socjotwórczą integrując kopalniane dzielnice, poprzez stosunki społeczne, które kształtowały się w procesie pracy. Fakt powszechnego występowania funkcji mieszkaniowej w sąsiedztwie kopalń skłania do uwzględnienia opinii mieszkańców na temat przekształceń terenów przemysłowych. Otóż, nowy program wykorzystania terenu kopalni powinno się oceniać z punktu widzenia interesów załogi oraz z punktu widzenia potrzeb mieszkańców. Tworzona na miejscu dziewiętnastowiecznych kopalń przestrzeń pracy może okazać się bardzo atrakcyjna właśnie dlatego, że kontynuuje tradycje miejsca i ogniskuje zbiorowość społeczną.

Literatura

- [1] Bartoszek A.: Geneza potrzeb i wartości oraz ich użyteczność w badaniach stosunku do pracy [w:] Metodologiczne problemy socjologii pracy pod red. W. Jachera, UŚ Katowice 1987.
- [2] Jacher W.: Socjologiczne uwarunkowania wprowadzania innowacji w systemie społecznym przedsiębiorstwa [w:] Analiza struktur i zachowań w przedsiębiorstwie. Praca zbiorowa, UŚ Katowice 1991.
- [3] Klimiński B.: Hierarchia wartości i postawy górników wobec pracy [w:] Analiza struktur i zachowań w przedsiębiorstwie. Praca zbiorowa pod red. W. Jachera, UŚ Katowice 1991.
- [4] Socjologiczne aspekty wprowadzania czterobrygadowego systemu pracy w górnictwie węgla kamiennego. Praca zbiorowa pod kierunkiem W. Jachera, UŚ Katowice 1981.
- [5] Społeczno-przestrzenne uwarunkowania przekształceń terenów górniczych – studium socjologiczne [w:] Możliwości przekształceń funkcjonalno-przestrzennych wybranych kopalń górnośląskich. ZPP TUP, Katowice 1991.

- [6] Szady E.: Uwarunkowania przekształceń przestrzennych powierzchni wyeksploatowanych kopalń. Zeszyty Naukowe Pol. Śl. seria: Architektura nr 12, Gliwice 1990.
- [7] Wiench J.: Badania socjologiczne związane z planowaniem przestrzennym. Człowiek i Środowisko 1988 nr 3.

Recenzent: Prof. dr hab. inż. arch. Witold Czarnecki

Wpłynęło do Redakcji 29. 09. 1994 r.

Abstract

Coal mining is among industries that are to be limited according to a new model of national economy. Coal mines liquidation causes many social problems. Especially difficult are social problems arising from thousand of miners out of work or to be re-educated. Social policy can be supported by investigations of miners' preferences concerning new job choosing. Such decision is often connected with family situation nad a place of living.

Sociologic investigation carried convinces that only one of every investigated coal mine employees declares a wish to work in future in another mine. The majority of respondents plan to look for employment in industry, especially in machinery industry. It is absolutely nessesary to know as soon as possible which industrial enterprises located close by coal mines can employ additional workers, in what way and if it is economically feasible to develop neighbouring plants. Creation of new manufacturing plants on liquidated mines sites requires informational activity aimed to persuade miners to start working in them.

Majority of investigated miners would decide for additional training courses, especially in such branches as: mechanics, automatization. Workers eagerness to learn is optimistic and convinces that coal mine industry changes will be important factor of social and culture transformation of Upper Silesia region.

Most controversial was future usage of coal mine sites. Part of respondents thought, that coal mine facilities are to be demolished, because they have no value at all. Majority proposed adaptation, though positive evaluation of coal mine buildings was very rare.

Big number of respondents proposed to use coal mine sites for industry, stores, depots and magazines, because such functions make use to real estate

